

УДК 343.985:343.62

В.В. Пясковський, кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто питання щодо загальних умов планування розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх.

Ключові слова: планування розслідування, насильницькі злочини, кримінальне провадження, злочини щодо неповнолітніх.

Рассмотрены вопросы об общих условиях планирования расследования насильственных правонарушений, совершенных по отношению к несовершеннолетним.

The paper studies the problem of scheduling of investigation of violent crimes against minors.

Розслідування кримінальних правопорушень вимагає високої організації слідчої роботи, важливе місце в якій посідає планування розслідування. Потреба у такому плануванні впливає із суті діяльності слідчого, яка потребує організованості та швидкості у розслідування кримінальних правопорушень. Планування визначає ефективність розслідування, його цілеспрямованість, економію сил і засобів слідчого апарату.

Спроби дослідити питання планування розслідування були ще у 20-х роках минулого століття. Зокрема, цим займалися Т.М. Арзуманян, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.І. Громов, Л.П. Дубровицька, А.В. Дулов, М.Є. Євгенєв, О.Н. Колесніченко, О.М. Ларін, І.М. Лузгін, Г.Н. Муд'югін, М.І. Порубов, П.І. Тарасов-Родіонов, Б.М. Шавер, Н.В. Якубович та інші [1, с. 3].

У криміналістичній літературі під плануванням розслідування розуміють визначення шляхів і способів розслідування, обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, системи слідчих (розшукових) і негласних (розшукових) дій та інших заходів, їх змісту, послідовності проведення, термінів виконання тощо [2, с. 615], а також розумову діяльність слідчого, що передбачає визначення на основі висунутих версій науково обґрунтованих слідчих завдань, побудову системи слідчих (розшукових) і негласних (розшукових) дій та інших заходів, встановлення строків і послідовності виконання намічених заходів з метою забезпечення ефективності запобігання та розслідування злочинів [3, с. 35].

На думку І.М. Лузгіна, планування є розумовою діяльністю, що дозволяє впорядкувати процес розслідування, а отже, є неодмінною умовою цілеспрямованої роботи слідчого [4, с. 109].

Р.С. Белкін вважає планування організаційною основою розслідування [5, с. 376].

Суть і зміст планування розслідування кримінальних правопорушень мають різні складові, а саме: цілі, принципи, форми, етапи тощо. У статті буде розглянуто лише питання щодо загальних умов планування розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх.

З огляду на загальноприйнятне розуміння умов планування розслідування кримінальних правопорушень під умовами планування розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх, варто розуміти сукупність певних обставин, чинників, знань і вмінь, що роблять планування можливим.

На думку Н.П. Яблокова, планування будь-якої криміналістичної діяльності можливе лише у разі дотримання таких умов:

- наявності відповідної вихідної інформації;
- належної оцінки сформованої криміналістичної ситуації та реальних можливостей досягнення планованих цілей;
- забезпечення чіткого взаємозв'язку і узгодженості між окремими планами (за кожним кримінальним провадженням, матеріалом, експертизою) та видами планування (всього розслідування, тактичної операції, окремої слідчої (розшукової) та іншої дії);
- суворого дотримання встановленого законом та іншими нормативними актами часу, що відводиться на цей вид криміналістичної діяльності [6, с. 112].

Зазначені умови потрібні також для планування розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх, проте слід взяти до уваги такі обставини. По-перше, слідча ситуація визначається інформацією не лише про розслідуване насильницьке діяння (зовнішньою), а й про умови, в яких проводиться розслідування (внутрішньою), у тому числі інформацією про наявність у слідчого інших матеріалів кримінальних проваджень. По-друге, забезпечення взаємозв'язку видів планування у межах одного кримінального провадження належить, ймовірно, до принципів планування ніж до умов. По-третє, звертає на себе увагу відсутність у наведеному переліку вказівки на ресурси, які має слідчий у кожному кримінальному провадженні (за винятком ресурсу часу), хоча саме наявність у слідчого певних ресурсів визначає планування тактики проведення процесуальних та інших дій та/або їх комплексів, а у підсумку й усього розслідування.

Р.С. Белкін виокремлює такі умови планування:

- наявність вихідної, бодай мінімальної інформації;
- оцінка сформованої в момент планування слідчої ситуації та прогноз її майбутніх змін у результаті реалізації запланованих заходів;
- урахування реальних можливостей, засобів і методів досягнення запланованих цілей [7, с. 476].

Ще одним елементом загальних умов планування розслідування кримінальних правопорушень має стати зіставлення інформації, наявної у розпорядженні слідчого, з криміналістичною характеристикою передбачуваного кримінального правопорушення, яка є його типовою моделлю.

Підтримуючи у цілому позицію Р.С. Белкіна, слід підкреслити, що без наявності бодай мінімальної інформації про насильницьке правопорушення, учинене щодо неповнолітньої особи, про жодне розслідування, а тим паче про його планування, говорити не варто. Крім того, від обсягу та якості інформації про насиль-

ницьке діяння залежить індивідуальність планування його розслідування. Водночас слідчу ситуацію визначає і наявність ресурсів (людських, матеріально-технічних, інформаційних, часових тощо), і якщо слідчий перебільшить можливості наявних ресурсів, то план, напевно, стане нереальним для виконання, а якщо применшить — він буде неоптимальним і неефективним, що може спричинити необґрунтоване затягування досудового розслідування або відволікання ресурсів, які можуть знадобитися для інших цілей (наприклад, для використання в інших кримінальних провадженнях).

Отже, загальними умовами планування розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, є наявність і адекватна оцінка слідчим вихідної інформації (зовнішньої і внутрішньої) та ресурсів, які у своїй сукупності визначають слідчу ситуацію, що формує уявну модель вчинення досліджуваного насильницького злочинного діяння.

Особливу роль у процесі планування розслідування насильницького правопорушення, вчиненого щодо неповнолітньої особи, відіграє вміння слідчого правильно оцінити слідчу ситуацію, на основі якої він формує уявну модель його вчинення. Однак при цьому слід пам'ятати, що багато в чому слідчу ситуацію, з якою має справу слідчий, визначає криміналістична характеристика правопорушення, що є його типовою моделлю. У зв'язку з цим доречно згадати про модельний підхід до поняття слідчої ситуації, запропонований Л.Я. Драпкіним. На його думку, розслідуючи злочини, впливаючи на реальні об'єкти, проводячи практичні дії та заходи, постійно маючи справу з носіями фактичних даних, взаємодіючи з працівниками оперативних підрозділів і спеціалістами, слідчий у процесі своєї діяльності змушений керуватися інформаційними моделями реальної ситуації [8, с. 13]. Висловлена Л.Я. Драпкіним думка про слідчу ситуацію також доволі чітко характеризує місце і роль моделі у процесі планування розслідування кримінальних правопорушень, але не передає змісту реальної слідчої ситуації. Слідчий під час розслідування злочинних діянь, у тому числі й насильницьких, учинених щодо неповнолітніх, фактично діє в реальній обстановці, але до початку цих дій йому потрібно отримати інформацію про суттєві ознаки злочинного діяння, яке відбулося, створивши при цьому його адекватну модель.

Р.С. Белкін визначає слідчу ситуацію інакше. Відповідно до його позиції слідча ситуація стосовно розслідування має зовнішній характер і є «сукупністю умов та обставин, в яких у цей момент проводиться розслідування, тобто це обстановка, в якій відбувається процес доказування» [9, с. 135].

Зіставлення думки Л.Я. Драпкіна щодо визначення слідчої ситуації з думкою Р.С. Белкіна розкриває суть співвідношення та взаємозв'язку моделювання і слідчої ситуації під час планування розслідування кримінальних правопорушень. Стосовно правопорушень, про які йдеться, схематично цей процес можна уявити так. Спочатку слідчий, одержавши певну інформацію про вчинене злочинне діяння щодо неповнолітньої особи, оцінює її, виходячи із сформованої слідчої ситуації, потім формує уявну модель цього діяння, після чого зіставляє її з типовою моделлю, що дозволяє ефективно побудувати процес розслідування, зафіксувавши найважливіші (основні) сліди діяння.

Отже, криміналістична характеристика насильницького правопорушення щодо неповнолітньої особи, що є його типовою моделлю, до певної межі визначає

слідчу ситуацію, встановивши яку, слідчий має побудувати алгоритм дій, спрямованих на ефективну роботу з доказування факту вчиненого насильницького діяння. З огляду на це доцільно розглянути передовий досвід з реалізації загальних умов планування розслідування насильницьких злочинів.

Як відомо, найбільший ефект у розслідуванні кримінальних правопорушень мають першочергові дії, які проводить слідчий, а також співробітники оперативних підрозділів, підрозділів міліції громадської безпеки (служби дільничних інспекторів міліції, патрульно-постової служби) тощо. Не є винятком і насильницькі правопорушення, вчинені щодо неповнолітніх. Важливою складовою в їх розслідуванні є злагоджені дії зазначених підрозділів. Досягти належної злагодженості можна за умов наявності доволі чітко погодженого з відповідними підрозділами плану проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (відповідно до вимог п. 5.1 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженої наказом МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 [10, с. 105]).

Безпосереднє планування першочергових дій має здійснювати слідчий, який перебуває на добовому чергуванні у складі слідчо-оперативної групи. Члени цієї групи, отримавши інформацію про факт насильницького правопорушення, вчиненого щодо неповнолітньої особи, і виїхавши на місце події, вживають всіх зусиль, щоб зібрати максимальний обсяг початкової інформації. З урахуванням зібраної інформації слідчий складає план дій на найближчу добу. Як правило, серед заходів щодо факту насильницького злочинного посягання планують такі заходи:

- встановлення свідків-очевидців події, що відбулася;
- доведення факту події до відома громадськості;
- орієнтування особового складу інших міськрайлінорганів внутрішніх справ міста та області на розшук підозрюваної особи;
- перевірка неповнолітніх, які не мають постійного місця проживання;
- перевірка осіб, які, на думку дільничних інспекторів міліції, схильні до вчинення таких насильницьких діянь;
- перевірка на причетність до вчиненого насильницького діяння осіб, які проживають у прилеглих будинках і були раніше засуджені за аналогічні злочини;
- проведення поквартирного обходу з метою одержання криміналістично важливої інформації;
- витребування записів камер відеоспостереження (якщо вони є) тощо.

Беручи до уваги думку Р.С. Белкіна щодо того, що однією із умов планування є врахування реальних можливостей, засобів і методів досягнення запланованих цілей, у контексті проведеного дослідження доцільно акцентувати увагу на обставинах, невирішення яких значною мірою може позначитися на плануванні дій, спрямованих на розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх.

Так, актуальним питанням з позиції створення умов, які сприяють ефективній протидії насильницьким правопорушенням, учиненим щодо неповнолітніх, залишається питання щодо призначення співробітників оперативних підрозділів, які, працюючи за лінійним принципом, забезпечують розслідування таких правопорушень. Нині, виходячи із загальноприйнятої правоохоронної практики, а також згід-

но з кримінально-процесуальним законодавством (гл. 38 Кримінального процесуального кодексу України) в окремих підрозділах кримінальної міліції МВС України у справах дітей є співробітники, які спеціалізуються на розслідуванні правопорушень, учинених неповнолітніми. Таку практику доцільно поширити на всі територіальні відділи (управління) внутрішніх справ в оперативних підрозділах і слідчих відділеннях (відділах), передбачивши в них штатні посади для співробітників, які б спеціалізувалися не лише на розслідуванні правопорушень, учинених неповнолітніми, а й на розслідуванні правопорушень, учинених щодо них.

Важливе значення має і підвищення кваліфікації співробітників зазначених підрозділів. При цьому слід нагадати, що у структурі Національної академії внутрішніх справ функціонує Інститут післядипломної освіти, на базі якого можливе проведення такого заходу (причому це стосується як співробітників підрозділів органів внутрішніх справ у справах дітей, так і слідчих, які розслідують правопорушення, вчинені неповнолітніми і щодо них).

Отже, ґрунтуючись на результатах проведеного дослідження, слід зазначити, що серед загальних умов планування розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх, важливе місце належить адекватній оцінці слідчим вихідної інформації (зовнішньої та внутрішньої) щодо них і наявним у розпорядженні слідчих підрозділів, прокуратури та інших уповноважених органів ресурсам, з урахуванням яких визначають слідчу ситуацію, що дозволяє формувати уявну модель механізму вчинення розслідуваного насильницького правопорушення щодо неповнолітньої особи.

Ефективному плануванню процесу розслідування таких правопорушень «по гарячих слідах» сприяють їх криміналістичні характеристики.

Важлива роль у боротьбі з насильницькою злочинністю щодо неповнолітніх належить впровадженню позитивного досвіду щодо введення в оперативних і слідчих підрозділах кожного територіального органу внутрішніх справ штатних посад для розслідування злочинів, учинених як неповнолітніми, так і щодо них.

Список використаної літератури

1. *Теория и практика планирования расследования преступлений* : учеб. пособ. / [Бирюков В.В., Мельникова О.Б., Шехавцов Р.Н., Попов И.В.]. — Луганск : РИО ЛАВД, 2002. — 90 с.
2. *Настільна книга слідчого* : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін.]. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — 728 с. : 49 іл.
3. *Матусовский Г.А.* Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел : учеб. пособ. / Г.А. Матусовский, В.Н. Сущенко. — Харьков : Юрид. ин-т, 1983. — 84 с.
4. *Лузгин И.М.* Расследование как процесс познания : учеб. пособ. / И.М. Лузгин. — М. : НИ и РИО Высш. шк. МВД СССР, 1969. — 176 с.
5. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики : в 3 т. / Р.С. Белкин. — М. : Юристъ, 1997. — Т. 2 : Частные криминалистические теории. — 1997. — 464 с.
6. *Криминалистика* : учеб. для вузов / [Герасимов В.Н., Колдин В.Я., Крылов В.В. и др.] ; отв. ред. Н.П. Яблоков. — М. : БЕК, 1996. — 689 с.
7. *Криминалистика* : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / [Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.] ; под ред. Р.С. Белкина. — М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — 971 с.

8. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций: монография / Л.Я. Драпкин. — Свердловск : Изд-во Уральского университета, 1987. — 168 с.

9. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р.С. Белкин. — М. : Юристъ, 1997. — Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. — 480 с.

10. Збірник нормативно-правових актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження / [упоряд. Алфьоров С.М., Міщенко С.М., Фаринник В.І. та ін.] ; за заг. ред. В.І. Сліпченка. — К. : ТОВ «АРТ-Дизайн», 2012. — 250 с.